

III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (25-27 Ekim 2018)
3rd. International Aksaray Symposium (25-27 October 2018)

Tam Metinler / Full Texts

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOMUNCU BABA TARİH VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINI

III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (25-27 Ekim 2018)
Tam Metin Kitabı

EDİTÖRLER

Mehmet Sami YILDIZ
Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Ayşegül CAN
Aksaray Üniversitesi,
Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Mehmet ÖZKAYA
Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ISBN: 978-605-88368-8-4

Aralık 2018

“III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu” isimli kitabın tüm yayın hakları Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi’ne ait olup her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir kısmı, editörlerin önceden yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz, bir geri çağrı sisteminde saklanamaz veya herhangi bir biçimde elektronik veya mekanik, kopyalama, kayıt veya başka yollarla iletilemez.

All rights of publication of the book "III. International Aksaray Symposium" belong to Aksaray University Somuncu Baba History and Culture Research and Practice Center and all rights are reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of editors.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sami YILDIZ
Sempozyum Başkanı

İletişim
aksaraysempozyumu@gmail.com
Sekreter
Öğr. Gör. Ayşegül CAN (Aksaray Üniversitesi)

YÛSUF HAKÎKÎ BABA’NIN MAHABBETNÂMESİ’NDE GÛL TASAVVURU

Durdane YILMAZ¹

Özet

Vahdet-i vücûd esasına dayanan tasavvufun Anadolu’daki temsilcilerinden biri olan Yûsuf Hakîkî Baba 15. yüzyılda Aksaray’da yaşamış olup, Bayramî tarikatının öncülerinden Şeyh Hamîd-i Velî Aksarayî Hazretleri’nin ilk oğlu ve Hacı Bayram-ı Velî’nin müridlerinden biridir. Yûsuf Hakîkî Baba, dinî-tasavvufî muhtevalı eserleriyle tasavvuf tarihinde önemli bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hakîkinâme adıyla anılan bir Dîvân’ı ve tasavvufa dair risalelerin yer aldığı *Metâliu’l-İmân* adlı eserleri bulunan Yûsuf Hakîkî Baba’nın en tanınmış eseri ise mesnevi nazım şekliyle kaleme almış olduğu *Mahabbetnâme*’dir. Söz konusu eser, pek çok tasavvufî terim ihtiva etmekle birlikte, tasavvufun tanımı, nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin bilgiler vermesi yönüyle de hem tasavvuf tarihimiz hem de Yûsuf Hakîkî Baba’nın mensup olduğu Bayramî tarikatının anlaşılmasında önem arz eden bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bildiride, çiçeklerin sultanı kabul edilen ve aynı zamanda tasavvufî bir anlam dünyasına sahip olan “gül”ün *Mahabbetnâme*’de nasıl işlendiği konu edilmiştir. Tasavvufta ve İslâm inancında Allah’ın cemâlî tecellisi ve Peygamber efendimiz Hz. Muhammed (a.s.)’in teri gül ile sembolize edilmektedir. Yûsuf Hakîkî Baba da sufi penceresinden gülün kendi gönlündeki çağrışımlarını beyitlerinde dile getirmiştir. Çalışmada bu beyitler üzerinde durulacak ve beyitlerin yüklendiği anlamların *Mahabbetnâme*’de hangi manada ve hangi sınırlar içerisinde kullanıldığının tespiti ve izâhı yapılacaktır. Bu maksatla, söz konusu eserde Yûsuf Hakîkî Baba’nın metafor olarak kullandığı gül kavramının arka planda hangi kavramlara karşılık geldiği irdelenecektir. Bu çalışmanın hem tasavvuf tarihine hem de Türk edebiyatına pratik faydası beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Gül, Yûsuf Hakîkî Baba, Mahabbetnâme, Aksaray.

THE IMAGINATION OF ROSE IN YUSUF HAKIKI BABA’S MAHABBATNAME

Abstract

Yusuf Hakiki Baba, one of the agents of sufism that is based on unity of existence in Anatolia, is a pioneer of Bayrami sect who lived in Aksaray in the 15 th century. He is the first son of Şeyh Hamid-i Veli Aksarayî and one of the followers of Hacı Bayram-ı Veli. Yusuf Hakiki Baba is an important figure in the history of Sufism with his religious and Sufistic Works.

Yusuf Hakiki Baba whose most well-known work is *Mahabbetname* that is written in the Mesnevi style owns a Divan known as *Hakikiname* and another work, *Metaliu’l İman*, which includes epistles about Sufism. *Mahabbatname* is an important work of art in terms of understanding Bayrami Philosophy in which Yusuf Hakiki Baba belongs to and history of Sufism involving many sufistic terms, informing about the definition of Sufism and how it should be interpreted.

This study investigates how “rose” which is accepted as the sultan of the flowers and has Sufistic meaning was discussed in *Mahabbatname*. In Sufism and Islam, manifestation of the beauty of Allah and our Prophet Muhammed (pbuh) has been symbolized with rose. Yusuf Hakiki Baba voiced the associations of rose in his verses from sufistic point of view. The study elaborates on those verses by determining and explaining in what denotations and scopes the meanings attributed to those verses were used in *Mahabbatname*. The study also examines what concepts the rose correspond to in background which is used metaphorically by Yusuf Hakiki Baba. It is expected that this work will benefit both the history of Sufism and Turkish literature.

Keywords: Sufism, Rose, Yusuf Hakiki Baba, Mahabbetnâme, Aksaray.

¹ Öğr. Gör. Aksaray Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, bkhcm68@gmail.com

I.GİRİŞ

Şehr-i sülehâ olarak vasıflandırılan Aksaray, birçok evliyânın hayat sürdüğü kadîm bir şehirdir. Aksaray’da medfûn evliyâdan biri olan Yûsuf Hakîkî, halk arasında Somuncu Baba diye şöhret kazanmış Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri’nin oğludur. Çocukluğundan itibaren babasının terbiyesi altında yetişip kemâle eren Yûsuf Hakîkî Baba, Konya ve Aksaray medreselerinde ilim tahsîl etmiş ve vefatına kadar Aksaray’daki dergâhında şeyhlik yapmıştır. *Hakikatnâme, Mahabbetnâme Metaliu’l İmân, Et-Tesnîm, El-Rahîk* adlı eserlerinin yanında tasavvuf neşvesiyle ilgili bir eseri ve babasının *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserine yazdığı haşiyesi bulunan Yûsuf Hakîkî Baba’nın türbesi² Aksaray’da Şeyh Hamid Mahallesi’nde bulunmaktadır.

Evliyâ Çelebi’nin belirttiğine göre Yûsuf Hakîkî, Hacı Bayram-ı Velî’nin öğrencisi olup Ankara’da ledûn ilmini öğrenmiş ve Aksaray’da Bayramî tarikatine öncü olmuştur. *Mahabbet-nâme*’nin Manisa nüshası müstensihinin, eseri müellifin ölümünden bir yıl sonra H.894/M.1488-1489’da istinsah ettiğini bildirmesi dolayısıyla Yûsuf Hakîkî’nin vefât tarihi H.893/M.1488-1489 yılı olmalıdır (Boz, 2013:10)

Kaynaklarda Baba Yûsuf, Yûsuf Hakîkî Baba, Baba Yûsuf Hakîkî, Şeyh Yûsuf; halk arasındaysa Hakîkî Baba ve Gül Baba diye anılan Yûsuf Hakîkî, Melâmî-Bayramî çizgisinde hareket etmiş ve bu meyândaki düşüncelerini eserlerinde sıklıkla dile getirmiştir. Şâirin, eserleri irdelendiğinde gül kavramı da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bayramî geleneğinde, sarık kenarına gül takılması âdeti, Yûsuf Hakîkî’nin halk arasında Gül Baba olarak bilinmesine vesile olmuştur.

Mahabbetnâme, mesnevî nazım şekliyle yazılmış 3696 beyitten oluşan tasavvufî bir eserdir. Metnin “Manisa Murâdiye Kütüphanesi 1296 ve Konya İl Halk Kütüphanesi, Uzluk 6968”de kayıtlı iki nüshası mevcuttur. Manzûme üzerine Ali Çavuşoğlu doktora tezi hazırlamış ve daha sonra bunu neşretmiştir.³

Çalışmada; Ali Çavuşoğlu’nun neşrini yaptığı *Muhabbetnâme* temel kaynak olarak alınmış, eserde geçen “gül” kavramı ile ilgili beyitler tespit edilmiş ve tespit edilen beyitlerde “gül” kavramının hangi tasavvurlarla kullanıldığı belirtilmiştir.

II. MAHABBETNÂME’DE GÜL TASAVVURU

Tasavvufta Allah ve Resûlullah aşkı ilahî aşk olarak ifade edilir. İlahî aşk tarifsiz bir aşktır, aynı gül gibi insan-ı kâmilin gönlünde açar bu yüzden gül ilahî aşkın sembolüdür. İnsan-ı kâmil ise Allah’ın sıfat ve fiillerinin en mükemmel şekilde tecelli ettiği varlık, Allah ile âlem arasında bağıdır. Allah’ı isim ve sıfatlarıyla tanıyan onda bütünleşen insan-ı kâmilin gönlü ise gül bahçesidir. Tasavvuf yoluna gönül veren sâlik için gülün anlamı gönlünün marifete ve irfana açılmasıdır. İlahî aşk aynı gül gibi insanın gönlünde açar, manevi hazzı ve rahmanî hakikatlere ilişkin ilhamları canlandırır. Bu yüzden gül, Allah’ı tanımanın ve ilahî sıfatlarla bütünleşmenin sırrını mutasavvıfa sunan marifetin de sembolüdür. Sûfilere göre marifet Allah’ı isim ve sıfatlarıyla tanımadır. Marifet sahibi hakiki bir kul; nefsi tanıyan, ona muhâlefet ve mücadeleye hazırlanan, ubûdiyyetin lezzetine Allah’ı tanıyarak ve ölümün manasını

² “Yûsuf Hakîkî Baba Türbesi; Aksaray il merkezinde, kuzeydoğuda Şeyh Hamid mahallesindedir. Türbe ve mescide ulaşım Eğri Minarenin bulunduğu yol üzerinden sağlanmaktadır. Mescid ve türbe büyük taşla çevrilmiş bir avlu içerisinde yer almaktadır. Büyük avluya giriş kapısı taştan yapılmış olup sağında ve solunda ve iç kısımlarında 4 adet mihraplık bulunmaktadır. Avlu içindeki su kanalı bir küçük kemer köprü kurularak geçirilmiştir. Mescid kısmına girişte sağ kısımda kütüphane, abdesthane kısımları konulmuştur. Plan itibariyle kompleks L şeklinde yapılmıştır. Mescide giriş kısmında 5 tane yuvarlak içi semerdam yuvarlağı olan ara bölümüne girilmektedir. Sol tarafta yer alan mescid kapısı demirden yapılmıştır. Mescid kısmı yeniden yapılmıştır. Kubbeli taş yapının içi günümüz sıvası ile sıvanmıştır. Üst kısımları boyanmış alt kısımlarda lambiri tahta ile kaplanmıştır. Sağ kısımda hutbe okunması amacıyla ağaçtan minber vardır. Güney kısmında sonradan yapılmış olan tahta mihrap yer almaktadır. Mihrabın her iki tarafında mescidin aydınlanması amacıyla kalın duvar içinde dıştan iki adet pencere yapılmıştır. Türbe: Mescid içinde yine bir kapıyla Yusuf Hakiki Baba’ya ait türbe kısmına geçilmektedir Taştan yapılmış olan bu bölüm yuvarlak kubbelidir. Odanın orta kısmında doğu-batı istikâmetinde yatan ve batı kısmında baş tarafı yeşil sanduka sarığı bulunan tahta sanduka yer almaktadır. Sandukanın üzerine yeşil renkli sanduka örtüsü serilmiştir. Sanduka taş platform üzerine ağaç olarak semerdam çatı şeklinde yapılmıştır. Türbenin aydınlatması batı ve güney istikâmetine konulan iki pencereden yapılmaktadır. Kuzey istikâmetinde iki adet dikdörtgen kemerli niş yer almaktadır. Yapı 1990 yılında yeniden tamir görmüştür” (http://www.aksaraykulturturizm.com/tr/unlulerimiz/yusuf-hakiki_17-05-2016).

³ Bk. Çavuşoğlu, Ali (2001). Yûsuf-ı Hakîkî’nin Mahabbet-nâme’sinin Tenkitli Metni ve İncelenmesi. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi; Çavuşoğlu, Ali (2009). Mahabbet-nâme. Ankara: Akçağ Yayınları.

kavrayarak ulaşan ve ölümden sonraki va'd ve vaîdi tanıyan⁴, onun hakkını yerine getirendir. İşte ilahî isim ve sıfatları kendinde gerçekleştiren insan-ı kâmilin gönlü de marifet feyziyle açılmış gül bahçesi gibidir.

İlahi aşkın, müminin gönlünde bir gül gibi açmasının yolu kalbi, Allah ve Resûlullah aşkı haricindeki duygulardan temizlemektir. Kalbi mâsivâdan tamamen boşalan mümin kulun kalbine, Hak Teâlâ yerleşir. Kalbi ağyar dediğimiz Allah dışındaki bütün sevgililerden temizlenen bir kul için gerçek sevgi, bir gül tazeliğinde ortaya çıkar. Bu nedenle gül, ilahi aşkın sembolüdür (Sayın, 2013).

Saçar ebr-i bahârı gör gül-âbı
Çü ref' ider yüzünden gül nikâbı (85)

“Gül suyu saçan bahar bulutlarını gör (onlar) adeta gülün nikabını açmakta (örtüsünü yüzünden kaldırmakta).”

Beyitte geçen “ebr-i bahâr” terkibi bahar bulutu manasındadır. Buluta kozmik manasıyla bakıldığında o, taşımış olduğu su zerrecikleri ile bahar mevsiminde tabiatın canlanıp neşvünema bulmasını sağlayan su kütesidir. Bünyesindeki su zerreciklerinin toprağa düşmesi ve esen bahar yeliyle birlikte toprağın bağrındaki feyiz tohumlarının açılarak toprak altındaki rahmetin yeryüzüne çıkmasına vesile olurlar. Bu nedenle tasavvufî manada da ilahî lütuf ve ihsanın bir sembolüdür. İbnü'l-Arabî'nin de önemli sûfî istilahlarından olan bulut, yukarıdaki beyitte gülün yüzünden örtüsünü kaldırmasına vesile olmaktadır. Bundan murat ise gülün gonca halinden kurtularak açılıp varlığını göstermesidir. Gonca halinde iken içerisinde sırlar barındıran bu çiçek açılınca yani gül halini alınca sırları ifşa etmekte, marifete ilişkin hakikatleri mükâşefe ehline izhar etmektedir. Zira tasavvufî şiir literatüründe gonca vahdeti, gül ise kesreti ifade eder.

Bakun gül ne yakalar çâk iderler
Düşüp toprağa yüzler hâk iderler (101)

“Gül, nice yakalar yırt[tır]makta, nice yüzler toprağa düşüp, toprak olmakta.”

Kozmik âlemde toprak-su-bitki kavramları arasındaki münasebet Yûsuf Hakîkî'nin mesnevisinde tasavvufî kullanımları ile dikkati çekmektedir. Birinci mısra da geçen yaka çâk etmek divan şiirinde sık kullanılan deyimlerdendir. Âşkın aşk derdiyle yakasını paçasını yırtmasını ifade eder. Somut düzlemde bakıldığında ise yukarıdaki beyitte de ifade edildiği gibi goncayı saran çanak yapraklarının açılarak gülün ortaya çıkmasıdır. Bu şairin muhayyilesinde yakasını yırtması olarak tasavvur edilmiştir. Yaka yırtmak gönüldeki aşkın ortaya çıkmasıdır, tasavvufî manada ise yukarıda da kısmen değinildiği üzere hakikat sırlarının açığa çıkmasıdır. Zira o toprağın bağrından gün yüzüne çıkarak cemâlî tecelliyi ortaya koymaktadır. Beytin ikinci mısrasında geçen toprak da yine önemli bir kavram olup yeryüzüne rahmet olarak çıkan kâinattaki bereket ve feyzin kaynağıdır. Aynı zamanda insanoğlunun mayasını, yaratılışını ifade eder. Tasavvufta ise tevazu ve kemâlin timsalidir. Esasen bir önceki beyitle ve genel manada mesnevide geçen toprak-su-gül kavramlarını toplu olarak düşündüğümüzde bu kâinat nizamındaki ve yaratılıştaki çevrimin hikmetini gözler önüne sermektedir. Zira rahmet yüklü bulutlardan yeryüzüne (toprağa) inen sular sayesinde toprak ilahî lütf ve feyze gark olmakta daha sonra ise bu feyz topraktan geçerek ilahî tecelliler suretinde mesela gül olarak ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz, ibret nazarı sahipleri için bunda alınması gereken dersler vardır.

Gülün ruhsârın iden tâze vü ter
İder hem sünbülün zülfin mu'attar (109)

“Gülün yanağını taze ve güzel kılan, ona letafet veren; sünbülün saçını da ıtırılı (güzel kokulu) kılar.”

⁴ İslâm literatüründe va'd kelimesinin “Allah tarafından verilen mükâfat sözüne”, va'id kelimesinin de “Allah tarafından verilen ceza (ikâb) sözüne” tahsis edildiği görülür (Kutlu, 2012).

Sevgiliyi sembolize eden “göl” ve sevgilinin saçını sembolize eden “sünböl” edebiyatımızda güzellik unsurları olarak karşımıza çıkar. Beyitlerde yer alan ruhsâr (sevgilinin yüzü) taze ve canlı oluşuyla, sevgilinin saç da güzel kokusuyla mazmun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burada ise nakıştan nakkaşa, sebepten müsebbibü'l-esbâb'a dikkat çekme söz konusudur. Zira Kâinattaki her şeye hayat veren O'dur. Kâinat Allah'ın yüce kudreti ile var olmuştur. Kur'an-ı Kerimde (Bakara, 2/117; Ali İmrân, 3/47, 59; Enam, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Yasin, 36/82; Mü'min, 40/68) yer alan “Kûn fe yekûn”⁵: “*Ol der. Ve olur.*” ayetinde olduğu gibi yaratılmış her varlıkta onun esma ve sıfatlarının tecellisi söz konusudur.

Efendi bunda gül gülzâr sığmaz
Efendi bunda mül hammâr sığmaz (228)

“Efendi! Bunda (bu yolda) gül, gül bahçesine; şarap ise şarap satana sığmaz.”

Yûsuf Hakikî'nin “bunda” tabiriyle kastettiği sâlikin yolu; “efendi” nidasıyla seslendiği ise kendisi, kendi gönlü yahut Hakk yoluna giren yolcu (derviş) olarak düşünülebilir. Beyitte “gül-mül”; “gülzâr-hammâr” sözcükleri arasında hem mana hem üslup açısından tam bir paralellik söz konusudur. Gül ve mül (şarap) her ikisi de renk bakımından kırmızıdır; ilahî feyiz ve neşve gül yahut meyde tezahür eder. Cüz/küll açısından bakıldığında ise gül gülzârın; mül hammârın bir cüzüdür. Yatay ve dikey yönlü bu eşdeğerliği şu şekilde göstermek mümkündür:

Efendi	bunda	gül	gülzâr	sığmaz
Efendi	bunda	mül	hammâr	sığmaz

Yûsuf Hakikî bu üslup özelliğini sonraki beyitte de devam ettirmektedir. Burada da yine “hâristan/gûristân”; “hâristan/gülzâr” ve “gûristân/bîmâr” kelimelerinin anlam ilişkilerinden yararlanmıştır. Diken(lik) gül bahçesinde olur; tedavisiz hasta yahut hastalığın neticesi toprak olmaştır. Fakat iradesini Hakk'ın iradesinde yok etmiş, kendisini O'na teslim etmiş derviş için gülzâr da hâristan da birdir; hastalığın ve ölümün bir ehemmiyeti yoktur. Bu nedenledir ki Yunus'un dediği gibi aşk yolunun yolcusuna ister cefa ister vefa kılınsın, âşık için yâr(adan)dan gelen lütuf da kahr da hoştur.

Ne hâristân olur bunda ne gülzâr
Ne gûristân olur bunda ne bîmâr (229)

“Bunda ne dikenlik olur ne gül bahçesi; ne mezarlık olur ne hasta.”

Gül bahçesi, çalılık ve mezar kavramlarını işleyen beyit ise çeşitli tezatlarla kurulmuştur. Gül bahçesi canlılıktır ve güzel kokuların saçıldığı yeri ifade eder, Çalılık ise kimsenin uğramadığı bir yerdir. Mezarlık ise insanın öldükten sonra bedeninin gömüldüğü yerdir. Tüm bu unsurların (dünya nimetlerinin) tasavvufta yeri yoktur. Tasavvufta önemli olan istikamet üzere Allah yolunda gitmektir. Masivanın hiçbir önemi yoktur. Tek gerçek Allah'ın tecellisidir. Şair burada gül bahçesinden bahsederken sevgilinin güzelliğinden, çalılıktan bahsederken sevgiliye gittiği yolda karşılaştığı olumsuz zorluklardan, mezarlıktan bahsederken de karanlıklardan aydınlığa ulaşması için ruhunu sadece sevgiliye adadığından bahseder. Çünkü bilir ki Allaha kavuşmak, O'nun güzelliğini görebilmek ve O'nda yok olmaştır.

Çü gonca varlığını tonunu çâk it
Urup topraga yüz gül gibi hâk it (793)

⁵ “Metindeki ayet mealleri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yönetilen <http://kuran.diyanet.gov.tr> adresli genel ağ sayfasında yayımlanan meal metninden alınmıştır.

“Gonca gibi varlık elbisesini yırt, parçala; gül gibi toprağa yüz sürüp, (varlığı) toprak et”

Yukarıda bir başka beyitte karşılaşılan gül-toprak münasebeti bu beyitte de geçerlidir. Burada toprak kavramı üzerinde duracak olursak toprak benliğin ortadan kaldırılmasıdır. Varlık elbisesinden soyunabilmek için toprağa yüz sürmek icap eder. Gönül ikliminde parlak bir gülün açması ancak bu sayede mümkün olabilir.

Uralum yüz yire çün gül önünde
İdelüm nâle çün bülbül önünde (835)

“Gül önünde yere (toprağa) yüz sürelim; bülbül gibi önünde feryat edelim.”

Gül ve bülbül mazmunu divan şiirinde çok sık kullanılan mazmunlardan biridir. Gül, sevgiliyi, Hz. peygamberi, mürşid-i kâmilî; bülbül ise âşığı, İslam ümmetini ve mürşide sıdk ile bağlı dervişi ifade eder. Gül naz makamı; bülbül niyaz makamındadır. Bu sebeple âşığın/dervişin nasibine niyaz edip, sevgilinin eşiğine yüz sürmek düşer.

Yüzünden ref idicek gül nikâbı
‘Aceb mi bülbül itse ıztırâbı (1298)

“Gül, yüzünden nikabını (örtüsünü/perdesini) kaldırıncaya kadar) bülbül ıstıraba gark olsa buna şaşılır mı?”

Nikab âşık ile maşuk arasındaki engeldir. Bu perdenin kalkması âşığın âşıklık hususundaki istidadı sayesinde mümkün olabilir. Ancak sonrasında da tecellinin kesafetine dayanması pek kolay değildir. Bu beyit bize Hz. Musa’nın Tuva Vadisi’nde Hakk’ın tecellisine dayanamayıp bayılmasını hatırlatmaktadır. Cenab-ı Hakk’ın Musa’ya dirhem kadar nurunu göstermesine rağmen o, bu nurun azameti karşısında dayanamayıp düşmüştür. Tıpkı Hz. Musa’nın tecellinin karşısında kendisinden geçmesi gibi gülün yüzünden perdenin kalkmasıyla bülbül de dayanamayıp ıstıraba düşse buna şaşmamak gerekir. Gülün yüzünden örtüsünü kaldırması gonca halinden kurtulmasından kinayedir. Aynı mana aşağıdaki beyitte de vardır:

Cemâlınden çü burka‘ ref* ider gül
Görür ser-mest olur çün anı bülbül (3530)

“Gül gibi, yüzünden örtü kalkınca (âşık), bülbül gibi onu görünce (güzelliğiyle) sarhoş olur.”

Solar ellerde güller deste deste
Meded olmadı geçti haste haste (1577)

“Deste deste güller ellerde solar, hastaya meded olmadı gitti”

Sevgilinin sözü âşık için ilaçtır. Sevgilinin güzel kokusu da âşık için en büyük ödüdür. Söz safa verici, insanı kendinden geçiricidir. Âşık sevgiliden duyacağı bir söze mukabil canını bile sakınmaz. Sevgilinin güzel kokusu âşığın ömrüne ömür katar. Allah’ın her bir lütfu salike safa verir. Allah insanı ahsen-i takvim üzere yaratmış, kâinatı bu minvalde kudretiyle süslemiştir. “*Ahsen-i takvîm*” ifadesi, “*Ant olsun ki biz insanı en güzel şekilde yarattık*” (Tîn 95/4) meâlindeki âyette geçmektedir. Dolayısıyla burada söz konusu ayete telmih söz konusudur.

Salık, Allah’ın rızasını ancak manevi olan kalbini ıslah edip temizlemekle, kötü sıfatları söküp atmakla kazanabilir. Çünkü kalbin bu kötü sıfatlardan temizlenmeden, Allah’ın rızasını talep etmesi ve onu kazanmak için gayret göstermesi mümkün değildir. Nasıl zahiri olarak çok hasta olan bir kimse, bir yerden bir yere yolculuk yapamazsa, manevi olarak hasta olan kimse de Allah’a kavuşma yolunda ilerleyemez.

Ecel eli uzatdugınca pençe
Ne gül kalır iner yere ne gonca (1579)

“Ecel eli pençesini uzattığında ne gonca ne de gül kalır, (ikisi de) toprağa düşer.”

İnsanın kaçınılmaz akıbetine dikkat çekilen bu beyitte “ecel” kapalı istiare yoluyla yırtıcı bir canlıya benzetilmiştir. Bu, “pençe” karinesinden anlaşılmaktadır. İşte ecel pençesi elini uzattığında, Hakk’ın emri vasıl olduğunda ne goncanın ne de gülün letafeti kalacaktır. Benzer mana yine benzer mazmunla aşağıdaki beyitlerde de karşımıza çıkmaktadır:

Solup gül gibi yerde mâh-rûlar
Çü sünbül tagılup ol müşg-mûlar (2643)

“Ay yüzlüler gül gibi toprakta solup, misk saçlılar sünbül gibi dağılıp”

Kanı gül ruhlarınız yerde soldı
Ecel meh-rûları topraga saldı (2766)

“Gül yanaklılarınız hani? (Onlar) yerde soldu (toprak oldu). Ecel ay yüzlüleri toprağa saldı.

Bir gün her canlı toprak olur (Allah’a kavuşur) fakat kavuşma şekli canlıdan canlıya değişir. Burada toprağa düşme canlının aslına dönmesi yani rücu etmesi olarak düşünülmelidir. Yine bu beyitlerde de “Ankebût Suresi”nin, “Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz.” mealindeki 57. ayetine telmih vardır.

Hânım ya her dikende gül mi olur
Öter her zâg ger bülbül mi olur (2118)

“Efendi! Sen her dikenlikte gül mü olur sanırsın? Her öten karga bülbül olur mu?”

Çeşitli tezatlıklar (diken-gül, karga-bülbül) üzerine konuşlanan bu beyitte gül-bülbül mazmunu işlenmiştir. İstifhamlar ile ahenk sağlayan şair âşık ve sevgili vasıflarını taşımanın belirli kural ve kaideleri olduğunu gözler önüne sermiştir. Şâir, beyitlerdeki “hânım” ibaresiyle salike seslenmektedir. Aşkın yaşandığı merkez olan gönül değişik hallerin (tasavvuf yolundaki sıkıntılar, eziyetler) yaşandığı bir yerdir. Tasavvuf yoluna girmek her babayığidin harcı değildir.

Anun sözi sâfa virdüğine bu
İrer gülden meşâmına meger bû (2123)

“Onun sözünün safa verici olduğuna işaret budur ki gülden burnuna güzel kokular erişir.”

Gülün en belirgin vasıflarından biri de kokusudur. Hem güzel kokması hem de etrafa yayılması açısından -gerek beşerî gerek tasavvufî anlam çerçevesinde- memduhun çeşitli vasıfları gül çiçeğinin kokusu ile ifade edilir. Burada da söz latif olması, dinleyenin ruhunu okşaması yönüyle gül kokusuna teşbih edilmiştir.

Çü şem‘ ‘ışk odı oldukda külâhun
İder nâr-ı cahîmi bil gül âhun (2831)

“Külâhun, mum gibi aşk ateşi (ile dolu) olunca, âhun cehennem ateşini gül haline çevirir (bunu) bil!”

Bayramiyye geleneğinde tasavvuf yolunda olan kişi külâhının kenarına gül takar. Gül burada aşk ateşinin bir sembolüdür. Dünyada çekilen sıkıntı ve eziyetler, cehennem ateşini tıpkı bir güle benzetir. Ayrıca Yusuf Hakîkî Baba Aksaray çevresinde Gül Baba olarak bilinmektedir. Gül Baba olarak

bilinmesi Bayramiyye geleneğinde sarık kenarına takılan güle izafe edilmektedir. Gülün bir ritüel olarak kullanımı Kâdirî ve Rufâilerde de söz konusudur. Aşk odunun külaha kadar çıkması ayaktan başa aşk ateşinin tüm vücudu sardığını göstermektedir. “Aşk-başa, Baş-başa= Allah ile beraber olmak”.

Ayrıca bu beyitte Hz. İbrahim’in ateşe atılmasıyla, ateşin Allah’ın murad etmesi neticesinde “İbrahim’e soğuk ve selamet üzere ol”masına, ateşin gül bahçesine dönüşmesine telmihte bulunulmuştur (Enbiya, 21/66-70).

Neme ya gül kohusunun sudâ‘ı
Yiter bu âteş-i ‘ışkun şu‘â‘ı (2867)

“Gül kokusunun baş ağrısını çekmeye değer mi? Bana aşk ateşinin ziyası yeter.”

Burada gül ile aşk ateşinin mukayesesi vardır. Fakat bu mukayesede insan nefesine hoş gelecek gül kokusu yerine nefse ağır gelen aşk ateşi ve onun ziyası yeğlenmiştir. Hakk’ın rızasını kazanmak kolay değildir; bu nedenle zorluklara katlanmak, zor olana talip olmak icap eder. Bu hakikatin sırrına erebilmiş derviş gül kokusu yerine aşk ateşine talip olur. Burada gül ve onun kokusu adeta dünya nimetlerine takılıp kalma olarak değerlendirilmiştir. Her ne kadar insanoğlunun nefesine hoş gelse de nimetlere aldanmanın sonunda ziyana uğramak vardır. Bu manada değerlendirecek olursak gül kokusuna aldanmanın neticesi baş ağrısıdır; aşk ateşine talip olmanın neticesi ise aşk yolunun aydınlanmasıdır. Dolayısıyla bu beyitte gül diğer beyitlerden farklı olarak aşk ile kıyaslanmış; aşkın, âşığın/dervişin hakikate ulaşmasında daha önemli bir görevi ifa ettiği belirtilmiştir.

Gözümüz yaşını silgil güle gel
Müşerref eyle gülzârı güle gel (3243)

“Gel gözümüzün yaşını sil, bizi güldür. Gel gül(ler)e bak gül bahçesini şerefendir.”

Şair bu beyitte akan gözyaşını dindirmek istemektedir. Ayrıca sevgiliden gül bahçesini şereflendirmesini beklemektedir. İstirap içinde olan âşık için sevgili ilaç gibidir. Şair sevgiliden gözyaşlarını silmesini istemektedir. Yani salık Allah’a kavuşunca ıstıraplarının dineceğini, gönlünün gül bahçesi gibi olacağını ifade eder. Burada “gel” diyerek seslenilen kişinin beşeri manada bir sevgili olmayıp Hz. peygamber yahut tasavvuf yolundaki bir mürşit olduğu bir önceki beyitte geçen “gevher-şinâs-ı dîn” terkibinden anlaşılmaktadır. “gevher-şinâs” kuyumcu demektir, bu durumda din çok kıymetli bir mücevhere peygamber yahut mürşid-i kâmil ise o cevherin farkına varabilmiş usta bir kuyumcuya teşbih edilmiştir. Beyit şöyledir:

Gel i gevher-şinâs-ı dîn yine gel
Karanu gönüle ol meş‘ale gel (3242)

“Ey din cevherini bilen, tanıyan (usta) kuyumcu! Gel, gel de karanlık gönül(ler)e meşale ol!”

Meşale tasavvufta şariat yolu olarak ifade edilir. Meşale aynı zamanda aydınlığı ifade ettiği için bu yolun salike gittiği yolda aydınlık vereceğini de yani Allah’a kavuşmasına yardımcı olacağını da ifade etmektedir. Hz. Mevlâna: “Mum olmak kolay değil. Işık saçmak için, önce yanmak gerek” der. İşte salikin gittiği yolu aydınlatabilmesi için ve bu aydınlık sayesinde sevgiliye kavuşabilmesi için önce yanması gerekir.

Getür bürka‘ özün gel tap nihân it
Çü gül bülbül gibi her dem figân it (3250)

“Getir örtü ile gül gibi özünü tamamen gözden ırak kıl, bülbül gibi her dem feryat et!”

Tasavvufta gül-bülbül mazmunu salikin sevgiliye (Allah’a) kavuşabilmesi için çektiği meşakkatli yoldaki zorluk derecesini ifade etmekte kullanılır. Salık bu yolda Allah’a kavuşmak için ilerlerken

masivadan daima uzakta kalması gerektiğini bilir. Nefsine hükmetmek ne kadar zor da olsa güle kavuşmak için her türlü acıya katlanır (inler). Bu beyitlerde de bu mazmunlara yer verilmiştir.

Gamundan çün gül ü çün yâsemen gel
Niçe çâk eyleyelüm pîrehen gel (3413)

“Gül gibi yasemin gibi daha nice bir güzel(lik)lerin gamıyla gömleğimi parçalayayım, (artık) gel!”

Bilersin cîfeye dendânunı sen
Unitdun mı gül-i handânunı sen (3504)

“Kokmuş bir cesete (dünyaya) arzu duyup hâlâ onu istemektesin, açılmış, latif o gülü unuttun mu sen?”

İnsanoğlu hırsıyla dünya nimetlerine dış bilemekte, Allah’a kul olduğunu unutmaktadır. Nefsini bilen Rabb’ini bilir, nefsinin durumuna göre muamele eder, onun istek ve yönlendirmelerine kanmaz, onun kölesi değil efendisi olur. Yani yaptığı her türlü davranış kendisi içindir. Maverdi (ö. H.1058 / 1648-1649) de bir ahlak ve hikmetler kitabı olarak hazırladığı Edebü’l-dünyâ ve’l-dîn adlı eserinde (1978:329) Hz. Aîşe’den naklettiği bir habere göre, o Hz. Peygamber’e “İnsan Rabbini ne zaman tanır?” diye sorduğunda Hz. Peygamber’in cevabı, “Kendini bildiği zaman.” şeklinde olmuştur. Salikin sevgiliye (Allah’a) kavuşması için kendini bilmesi gerektiğini bilir, onun için de masivadan uzak durması gerektiğini hiçbir zaman unutmaz.

SONUÇ

Bir goncanın açılması için yani yeşil renkli taç yapraklarını yırtıp içinden kırmızı yapraklarının görünmesi için suya ihtiyacı vardır. Bu suyun oluşumu ise yeryüzündeki suların buharlaşıp göğe yükselmesi ve orda su buharı (bulutların oluşması) halindeyken soğuk bir havaya çarpıp tekrar yeryüzüne yani toprağa dönmesi ile gerçekleşmektedir. Buna bilimsel olarak yaklaştığımızda su döngüsü ifadesini kullanırız. Suyun toprağa döndükten sonraki zaman diliminde bitkilerin neşvünema bulması için kökleri ile topraktan suyu emmesi gerekir. İşte goncanın bu suyu emerek açılıp kırmızı bir güle dönüşmesi sonra bir müddet tazeliğiyle kaldıktan sonra yapraklarının toprağa dökülmesi de bu su sayesinde olur. Yapraklar toprağa dökülünce bu defa da azot döngüsü devreye girer, yani yapraklardaki karbonhidratlar topraktaki parçalayıcı bakteriler (azot bakterileri) tarafından parçalanarak, karbondioksit, su ve azotlu bileşiklere (amonyak, amonyum) dönüşür. Bu bileşikler karbon ve azot bakterileri tarafından parçalanarak atmosfere karbondioksit, su ve azot gazı olarak salınırlar. Bu döngüye de azot ve karbon çevrimi adı verilir. Yani kâinatta hiç bir şey tesadüfî ve başıboş değildir. Canlı cansız tüm varlıkların yapıtaşını oluşturan atom ve atom altı parçacıkların bir yaratılış sebebi ve gayesi vardır.

Beşerî planda gonca/gülün dünyevî hareketi böyle izah edilirken ilahi açıdan bakıldığında en önemli unsurun Allah aşkı olduğu görülmektedir. Aşk sevdiğinde yok olmaktır. Âşık olan sevdiği uğruna tüm benliğinden vazgeçer. Kendini tamamen sevdiğine ulaşmaya adar. Tasavvuf yoluna giren salik de kendini tamamen Allah aşkına adar ve bu yolda insan-ı kâmil olmaya çalışır. Salikin, insan-ı kâmil mertebesine ulaşması için, (maddi ve manevi bütün kemal mertebeleri) akli, ruhani, cismani, hissi ve hayali tüm âlemlerin unsurlarını kendisinde barındırması gerekir. Çünkü tüm bu unsurlar insan-ı kâmilde toplanmıştır. Zira insan suret yönünden küçük âlem (mikro kozmos) olmakla beraber, mana yönünden büyük âlemdir (makro kozmos).

Bu bildiride Yusuf Hakiki Baba’nın *Mahabbetname* adlı eserinden seçilen “gül” ile ilgili birbirinden farklı kullanımların olduğu bazı beyitler incelenmiş; şairinin mutasavvıf olması dolayısıyla da söz konusu beyitler tasavvufî boyutuyla ele alınmıştır. Bu eserde divan edebiyatında sıkça zikredilen gül ve bülbül kavramları birlikte işlenmiş ve buna ilaveten toprak kavramına da sıkça yer verilmiştir. Bunun sebebi Kur’an-ı Kerim’e göre topraktan geldiğine inanılan insanın bir gün tekrar toprağa dönecek olmasıdır. Tasavvuf edebiyatında gül-bülbül ilişkisi ilahi aşkın, insan-ı kâmilin gönlünde bir gül gibi açması (Allah’a kavuşması) ve bu yolda çekilen türlü meşakkatlerin de bülbülün (salikin) sevdiğine kavuşmak için çektiği acılarla inlemesi olarak ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktepe, Orhan, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 2011, 9:1, s.157-178.
- Boz, Erdoğan, *Hakîkî Divânı, Dil İncelenmesi: Kısmî Çevriyazılı Metin - Dizin*. Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1996.
- Boz, Erdoğan, *Yûsuf-ı Hakîkî Baba Dîvânı-Karşılaştırmalı Metin*, Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Aksaray 2009.
- Boz, Erdoğan, *Yûsuf-ı Hakîkî Baba Divânı'ndan Seçmeler*, Aksaray Belediyesi Yayınları, Ankara 2011.
- Boz, Erdoğan, “Yûsuf-ı Hakîkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, 44, 10-11.
- Çavuşoğlu, Ali, Yusuf Hakîkî Baba, Mahabbet-nâme, Aksaray Belediyesi Yayınları, Ankara, 2013.
- Çavuşoğlu, Ali, *Yûsuf-ı Hakîkî'nin Mahabbet-nâme'sinin Tenkitli Metni ve İncelenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kayseri 2001.
- Mâverî, *Edebü'd-dünya ve 'd-dîn*, (Çev. S. Kip, A. Sönmez) İstanbul, 1978.
- Sayın, Esmâ, Tasavvufta Gül, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2013/1, Gül Özel Sayısı, 77.
- Sönmez, Kutlu, “Va'd ve Vaîd” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, 42, 414-415.
- Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim Meali, <http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/> (et.07.07.2018).
- http://www.aksaraykulturturizm.com/tr/unlulerimiz/yusuf-hakiki_17-05-2016 (et.24.08.2018).
- <http://www.diyanetdergi.com/gundem/item/2117-nefsini-bilen-rabbini-bildi>(et.25.08.2018).